

## סקירת ספרים חדשים

נוגה פיטובסקי-נוה<sup>1</sup>

### בין הנגב לגליל: מפגש מצולם עם חסרי בית

יונתן נבו ומיכל קרומר-נבו

אסיה, 2025. 160 עמודים

סוקה: מני מלכה<sup>2</sup>

חוסר בית ואנשים חסרי בית זוכים בשנים האחרונות לתשומת לב רבה מצד חוקרים, אנשי מקצוע וקובעי מדיניות. אולם בעוד העיסוק בהם מתמקד בגורמים לחיים ברחוב ובפיתוח מענים להתמודדות עימם, דומה כי האנשים החיים ברחוב נותרים פעמים רבות בעמדה מרוחקת – מושא למחקר שנעשה עליהם ולא איתם. מכאן חשיבותו העיקרית של ספרם של יונתן נבו ומיכל קרומר-נבו. היא נעוצה במהלך מסוג אחר, המבקש להנכיח אותם כדמויות עגולות. הספר אינו מבקש להסביר את תופעת חוסר הבית ואינו מציע מודל התערבות או תוכנית מדיניות; תחת זאת הוא מזמין את קוראיו למפגש – או ליתר דיוק, לסדרה של מפגשים – קודם כל עם, ורק אחר כך על אנשים חסרי בית. כוחו המרכזי של הספר טמון במפגש הקרוב, כמעט עד כאב, שהוא מזמן עם מי שחיים ברחוב. קרבה זו מתאפשרת בזכות שני צירים משלימים: האחד, המפגש האנושי והבלתי אמצעי שיונתן נבו, הצלם, יוצר עם האנשים שהוא פוגש במשך שלוש שנים; והאחר, הדיאלוג מעורר ההשראה בין יונתן נבו

<sup>1</sup> דוקטור, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד, אוניברסיטת בר-אילן  
<sup>2</sup> המחלקה לעבודה סוציאלית ע"ש שפיצר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. במסגרת מחקריו עוסק בתהליכי ייצור ידע בקרב קהילות במצבי פגיעות, תוך שימוש במתודולוגיות משתפות שתכליתן דמוקרטיזציה של תהליכי ייצור הידע – המרכזית שבהן היא הפוטו-ווייס

לבין מיכל קרומר-נבו - בן ואם, צלם חברתי וחוקרת ואקטיביסטית בתחום המאבק בעוני - המעשיר את הספר בפרספקטיבה ייחודית שבה ההתבוננות הישירה ברחוב פוגשת פרשנות חברתית, ביקורתית ורגישה. במסגרת דיאלוג זה המראות, הקולות והאינטראקציות מן הרחוב זוכים לעיבוד רגשי ואינטלקטואלי בלי לאבד את עוצמתם ואת קרבתם לחוויה האנושית. מתוך שני צירים אלה מזמן הספר לקוראיו מפגש עם שאלות חברתיות, אתיות ואנושיות הנובעות מנקודת מבט כפולה: האופן שבו אנשים החיים ברחוב רואים את החברה, והאופן שבו הם מלמדים אותנו כיצד החברה רואה אותם.

קריאת הספר כשלם מתבררת כמהלך שתכליתו, גם אם מדובר ברגעים נדירים, להפוך את הזר למוכר. בהתייחס לזרות בחיים המודרניים ובעיר כתופעה מובהקת של המודרנה הראה כבר לפני שנים רבות ג'ורג' זימל (Simmel, 1950) כי הזרות משלבת בין קרבה פיזית לריחוק פסיכולוגי. לדידו, הזר הוא אדם המצוי בתוך החברה אך אינו שייך אליה באופן מלא, ולכן מתקיימים בו קרבה וריחוק בד בבד. דווקא מיקומו בשוליה מעניק לו נקודת מבט מובחנת ולעיתים אף בהירה יותר על המציאות החברתית. במובן זה הקרבה - גם אם זמנית - שספרם של יונתן ומיכל מאפשר מערערת מנגנוני הגנה אישיים וחברתיים הכרוכים בתופעת הזרות וחושפת, לצד סיפוריהם של האנשים שיונתן פגש, גם את נקודת מבטם המטלטלת. מהלך זה פותח פתח להבנה כי מבעד לקולם של האנשים החיים ברחוב אפשר לשמוע שהם מספרים לנו "עלינו" לא פחות משהם מספרים על "עצמם". משום כך, הקריאה בספר וההתבוננות בצילומים עשויות להתברר כחווייה שהיא לא תמיד נוחה. היא עלולה "לקלקל את החגיגה" הכרוכה בהרגל לראות את העולם מבעד לאנשים החיים ברחוב ולא דרכם, כאילו היו שקופים.

ייחודו של הספר מתגלה כבר בעשרת עמודיו הראשונים. בניגוד למקובל בספרים אקדמיים, מקצועיים או תיעודיים, הקורא פוגש תחילה רצף של צילומים ומשפטים של המצולמים עצמם, ללא הכוונה, כותרת או קטגוריה ממינת. זוהי בחירה שאינה רק אסתטית אלא גם אתית ופוליטית, והיא מלמדת על אופיו של הפרויקט כולו. במובן מסוים, הדבר דומה להחלטתם של עובדים סוציאליים ואנשי מקצוע אחרים שלא לקרוא את תיקו של צרכן שירות טרם המפגש עימו, כדי לאפשר התרשמות ויצירת קשר בלתי אמצעית.

כך, עוד לפני שהמחברים מסבירים את מטרות הפרויקט או מציעים פרשנות כלשהי הם מעניקים את קדמת הבמה לאנשים החיים ברחוב.

לאחר פתיחה זו מופיע פתח הדבר – שני עמודים קצרים המסרטטים את ההקשר הכללי של הפרויקט ומשמשים מעין מפת דרכים להבנת מגוון נקודות המבט שהספר מספק בחלקיו השונים. חלקו הראשון של הספר, "הסיפור", כולל ארבעה תת-פרקים – "התחלה", "מפגשים ראשוניים", "דיאלוגים, יחסים" ו"מסר מהמצולמים". יחד הם מתארים את התהוות הפרויקט, את המפגשים הראשונים ברחוב, את התפתחותם לקשרים מתמשכים ואת המסרים המרכזיים שהמצולמים מבקשים להעביר, במהלך שממקם אותם במרכז הבמה.

תרומתו העיקרית של פרק זה נעוצה בתשתית המתודולוגית שהוא מניח, ובעיקר באופן שבו הוא מציג את יונתן כאומן חברתי הפועל בשדה מורכב. יכולתו ליצור קשר עם אנשי התחנה המרכזית הישנה, לצד ההבנות הביקורתיות שמציעה מיכל, עולות בקנה אחד עם מה שכיניתי במקום אחר "מחקר מתוך עמדה ביקורתית מעורבת" (Malka, 2024). באים כאן לידי ביטוי, בין היתר, עקרונות של שהות ממושכת בשדה, יצירת קשרי אמון והצגה גלויה של מטרות הפרויקט ומיקומו של האתנוגרף. מימוש עקרונות אלה מחזק את אמינות החומרים והתהליכים המוצגים בספר ואת יכולת השכנוע של המחברים. בכך מתחזקת ההבנה שעמדתם הבסיסית נסמכת על אתיקה של דאגה וצדק כעיקרון מארגן של מעורבות עם אוכלוסייה פגיעה, מתוך מודעות מתמדת למתח שבין סכנות החשיפה לבין הפוטנציאל המיטיב הגלום בה.

איכותם של הקשרים שיונתן יוצר מאפשרת תיעוד שבאמצעותו מתברר בהדרגה כי המפגשים שהוא יוצר עם אנשים החיים ברחוב אינם רק ראשוניים במובן הכרונולוגי – כפי שניתן אולי להבין מתת-הכותרות של חלק זה – אלא גם ראשוניים באופיים. במונחיו של בובר (Buber, 1970) אלה הם מפגשים החותרים ליחסי אני-אתה, ועולים בקנה אחד עם ניסיונו של הספר לראות ולהציג את האנשים החיים ברחוב כדמויות עגולות. חלק זה מרתק ומרגש כאחד, במיוחד נוכח ההבנה שיונתן כלל אינו מפחד מהאנשים ברחוב, ואולי אף מכיר בצורך העמוק שלהם שלא יפחדו מהם. אף שבמפגשים הראשוניים הם מנסים לעיתים להרתיע או להרחיק, יונתן מביא את עצמו באופן מלא, ובכך מאפשר גם את נוכחותם.

חלקו השני של הספר, "המבט", כולל שלושה תת-פרקים - ה"מבט והצילום הדוקומנטרי", "אנשי התחנה המרכזית כאחרים" ו"צילום המתנגד להאחרה". יחד הם מניחים את התשתית העיונית והמושגית שפרויקט המפגש המצולם עם חסרי בית מתמקם בתוכה. שילוב זה מלמד על הדקדקנות שנוקטים המחברים בניסיון לתת לעצמם, לדרי הרחוב ולקוראים דין וחשבון - בעיקר באשר ליחסי הכוח שמגולמים בפרויקט מסוג זה ובפעולת הצילום, ובמה שנדרש כדי למתן אותם. לשם כך מוצג תחילה המתח המובנה בצילום דוקומנטרי: מחד גיסא הטענה כי צילום עלול להפוך אנשים לאובייקטים של מבט, לחזק סטראוטיפים ולשעתק יחסי כוח חברתיים; ומאידך גיסא האפשרות לראות בו אמצעי ליצירת קרבה, היכרות ומעורבות. הפרויקט של יונתן משמש כאן מקרה מבחן לשאלה אם ניתן לצלם אנשים החיים בשולי החברה בלי להפוך אותם למושא התבוננות בלבד.

מכאן עובר הדיון מן הצילום אל המצולמים עצמם באמצעות המושג **אחרות**. המחברים מראים כיצד אנשים החיים ברחוב מסומנים פעמים רבות כחריגים או זרים לחברה, וכיצד ייצוגים מקובלים של חסרי בית מדגישים ניכור ופער ובכך מחזקים את המרחק בינם לבין הציבור הרחב. לבסוף, באמצעות המושג **צילום המתנגד להאחרה** מוצגת הטענה העיקרית של החלק כולו. לאחר שהוצגו מגבלות הצילום הדוקומנטרי ותהליכי ההאחרה המחברים שואלים כיצד ניתן לצלם אחרת. לטענתם, צילום המבוסס על קשר, שיחה, היכרות והסכמה עשוי להתנגד למנגנונים אלה. במקום להציג את המצולמים כסמלים של מצוקה או שוליות הוא מאפשר לראותם כבני אדם בעלי סיפור חיים, רצונות, כאבים, ייאוש וגם תקווה - שלעיתים גלויה ולעיתים מסתתרת בין השורות. בכך נקשרת האתיקה של המפגש שתואר בחלק הראשון לאופן שבו נבנו הצילומים עצמם, והפרויקט כולו מוצג כניסיון לצלם אנשים החיים ברחוב בלי לכלוא אותם בקטגוריה חברתית מצמצמת. מצאתי ערך מיוחד בעקרונות הברורים שהמחברים פורסים בניסיון ליישם פרקטיקה של צילום המתנגד להאחרה כמהלך הרגיש ליחסי כוח ומבקש למתן אותם ככל האפשר.

חלקו השלישי והאחרון של הספר, "המפגש", כולל שלושה תת-פרקים - "הפנים", "הגוף" ו"החיוך" - אשר יחד מרחיבים את המפגש עם המצולמים ומציעים דרכים שונות להתבונן בהם כבני אדם שלמים. כוחו של חלק זה נעוץ בהתנגדותו העקבית להתבוננות בדרי הרחוב כקבוצה אחידה. באמצעות

דיוקנאות, צילומי גוף וסדרות של צילומים כפולים המחברים מצליחים להשיב למצולמים את ייחודם האנושי ולהרחיב את המפגש עימם אל מעבר לקטגוריה החברתית "חסר בית". מן הפנים נחשפים זיכרונות, חלומות, כישורים, כאבים ותקוות; מן הגוף עולה ההבנה כי הוא אינו רק עדות למצוקה אלא גם נושא של זיכרון, ניסיון חיים ואנושיות; ואילו החיוך הופך לכלי המערער מבטים מקבעים ומזכיר עד כמה שינוי קטן בהבעת הפנים עשוי לשנות את האופן שבו אנו תופסים את האדם שמולנו. בהדרגה מתברר כי אין מדובר רק בפרקטיקות צילום שונות, אלא במהלך רחב יותר המבקש לערער את הקטגוריה המצמצמת של "חסרי בית" לכדי בני אדם עם סיפור, אישיות, רגשות ונוכחות אנושית ייחודית.

במובנים רבים, המושג **הכרה** של צ'רלס טיילור (Taylor, 1994) מסייע להבין את תרומתו הרחבה יותר של הספר. טיילור טען כי הכרה אינה רק מחווה מוסרית אלא צורך אנושי בסיסי, וכי היעדר הכרה או הכרה שגויה עלולים לפגוע בזהותם של בני אדם ואף לפצוע אותה מתוקף השתייכותם לקבוצות חברתיות ותרבותיות שונות. ספרם של יונתן נבו ומיכל קרומר-נבו מציע מהלך של הכרה באמצעות מפגש. בכך הוא תורם לא רק להבנת תהליכי הדרה והאחרה, אלא גם לחשיבה על האפשרות להתנגד להם. משום כך הספר מומלץ לסטודנטים, לחוקרים ולאנשי מקצוע במדעי החברה בכלל ובעבודה סוציאלית בפרט, ובמיוחד לחוקרים שעבודתם נשענת על עבודת שדה אתנוגרפית. הוא מזכיר כי הצעד הראשון בצמצום יחסי כוח נעוץ לעיתים ברצון וביכולת לרקום יחסים. חשיבותו הנוספת של הספר נעוצה בכך שהוא ממחיש שאין זה יומרני מדי לחלום על פרויקטים נוספים מסוג זה – ואולי אף כאלה שיעבירו את המצלמה לידיהם של האנשים החיים ברחוב עצמם, באופן שיעמיק את השותפות ויאפשר לתהליך התיעוד להישען גם על נקודת מבטם הישירה כצלמים.

בהקשר זה, ואף שאין הספר מתיימר להציע במישרין תובנות לשינוי מדיניות, הוא פותח פתח לחשיבה מחודשת על יחסי הגומלין שבין מחקר חזותי, ייצוג ומדיניות חברתית. הספר, ובמידה רבה גם התערוכה הנלווית לו, יכולים להיקרא כמעין מסמך מדיניות חזותי המזמין את הציבור ואת מקבלי ההחלטות להתבונן מחדש במציאות חייהם של אנשים חסרי בית. מנקודת

מבט זה הספר עשוי לשמש השראה לחוקרי מדיניות ולאנשי מקצוע המבקשים לקדם מתודולוגיות משתפות, כגון פוטו-ווייס, שבהן לא זו בלבד שהתערוכה משמשת אמצעי להשפעה על מדיניות, אלא שהיא עצמה נבנית במשותף עם האנשים החיים ברחוב, מתוך הכרה בהם כמומחים מניסיון וכשותפים מלאים לייצור הידע שהמדיניות נשענת עליו.

## מקורות

- Buber, M. (1970). *I and Thou* (W. Kaufmann, Trans.). Charles Scribner's Sons.
- Malka, M. (2024). *Research from an active-involved critical stance: Insights from extended ethnography*. *Qualitative Research*, 24(4), 435-452.  
<https://doi.org/10.1177/14687941231206758>
- Simmel, G. (1950). *The stranger*. In K. H. Wolff (Ed. & Trans.), *The sociology of Georg Simmel* (pp. 402-408). Free Press.
- Taylor, C. (1994). The politics of recognition. In A. Gutmann (Ed.), *Multiculturalism: Examining the politics of recognition* (pp. 25-73). Princeton University Press.

## פופוליזם ומעמדות עממיים בישראל

עופר סיטבון, דני פילק, אילון שוורץ ונטע לינזן (עורכים)

רסלינג, 2025. 290 עמודים

סוקה: אורי מאוטנר<sup>3</sup>

יוסף הוא סוחר מזרחי מסורתי בשוק רמלה. חברו הקרוב ביותר הוא סוחר מוסלמי פלסטיני. כחודש אחרי מתקפת 7 באוקטובר, לאחר שחזר מחלוקת מזון וציוד לחיילים, אמר לי יוסף: "לא רק נתניהו חייב ללכת הביתה, כל המנגנון הרקוב והמסואב של הליכוד צריך ללכת... אבל למרות הכל, אני מאמין... שעד הבחירות אני כן אצביע לליכוד". לדבריו, האופוזיציה מנהלת "מערכת בחירות אחרי מערכת בחירות עם אפס אחוז הצלחה", משום שהיא "יורדת לא רק על נתניהו אלא גם על הציבור שלו". כ"רמלאי" בוער ליוסף במיוחד "לנקות" את השחיתות בליכוד. עם זאת, הוא צפה את קיומן של הפגנות אופוזיציה המוניות וזועמות שמרבית תומכי הליכוד יתפסו, כמוהו, כמופנות נגדם. אלה יובילו אותם "לצופף שורות". במצב כזה, "לא תהיה לאחד כמוני אלטרנטיבה". בבחירה בין נתניהו לבין המפגינים, שלדבריו בזים לו ולתפיסת עולמו, "אני אעדיף ביבי, כמו כולם!"

דבריו של יוסף הם דוגמה לעמדות האמביוולנטיות והמורכבות של רבים מהתומכים המזרחיים-מסורתיים בליכוד. מדובר בקבוצה מרכזית – הן דמוגרפית הן מבחינת חשיבותה הפוליטית (יש הרואים במסורתיים ככלל את לשון המאזניים של הפוליטיקה בישראל; ששון והרפז, 2023) – מקרב הקבוצות שהספר **פופוליזם ומעמדות עממיים בישראל** עוסק בהן. אסופה זו מבקשת לאתגר את הקונצנזוס המחקרי והפופולרי הרואה בפופוליזם תופעה שלילית גרידא – מניפולציה שמבצעים דמוגוגים על ההמונים ומאיימת על הדמוקרטיה. היא מציעה להבין את הפופוליזם כתופעה בעלת גורמים וביטויים מורכבים. לדברי העורכים, הפופוליזם מבקר את מגבלות הדמוקרטיה הליברלית, שאינה

<sup>3</sup> עמית באקדמיה ע"ש פולונסקי, מכון ון ליר. אנתרופולוג חברתי. מחקרו העכשווי עוסק ביחסים היום-יומיים שבין מזרחים מסורתיים, רובם תומכים של מפלגות ימין בעלות מאפיינים פופוליסטיים, פלסטינים מהמעמדות העממיים ותומכי המחאה נגד הממשלה ברמלה.

הגרסה היחידה של דמוקרטיה. רכיבים מרכזיים שלה – במיוחד מנגנונים אנטי-רובניים – "מקשים על מימוש ההבטחה הדמוקרטית" (עמ' 11-12, 17-18). במובן זה, הביקורת הפופוליסטית עשויה להיות "חשובה ומתקנת", שכן היא מזכירה ש"דמוקרטיה היא, בראש ובראשונה, של העם, על ידי העם, ולמען העם" (עמ' 21).

הספר משלב המשגה תאורטית מתוחכמת וחומרים אמפיריים מגוונים. רבינוביץ מנתחת את נתוני הסקר החברתי האירופי כדי לאפיין את המעמדות העממיים בישראל ואת עמדותיהם דרך שילוב של השכלה, מצב כלכלי-חברתי ומקצוע; פילק והלמן מעגנים את המושג "מעמדות עממיים" בספרות התאורטית וההשוואתית ומנתחים את קשריו לפופוליזם בישראל, לרבות באופן אמפירי; גילווי כותב על "מהפכה בהילוך איטי" של המעמדות העממיים במערב בעקבות מחאת "האפודים הצהובים" בצרפת. בהמשך נדונים "הכלכלה המוסרית" של מאבקי עובדים (נסים), עמדות כלפי דמוקרטיה, סמכותנות וטכנוקרטיה (יקטר ומנדלקרן), פופוליזם בקרב אזרחים ערבים-פלסטינים בהקשר של ראשי עיריית נצרת לשעבר (כנאענה), והמתח בציונות הדתית בין אליטיזם אוטופי לשמרנות לאומנית (פישר). עצם השימוש בקטגוריה "מעמדות עממיים" – הרווחת בשיח על צרפת ודרום אמריקה אך נעדרת כמעט לחלוטין בישראל – הוא תרומה חשובה.

לצד זאת, חסר בספר דיון מעמיק בתומכי הליכוד המשתייכים למעמדות העממיים, ובפרט במזרחים מסורתיים מהפריפריה החברתית כמו יוסף – הקבוצה המזוהה יותר מכל עם הפופוליזם בישראל. הם נזכרים אומנם בנקודות שונות, בעיקר בפרקו מאיר העיניים של פישר, אך קולם אינו מקבל ביטוי ישיר ומפורט. הם מופיעים דרך הפריזמה של מנהיגים ומפלגות, או דרך קטגוריות סטטיסטיות מופשטות, מנותקות מהקשר (ראו גם Josman, Forthcoming; Josman & Mautner, n.d.; Mautner, 2026). רמות ניתוח אלה חשובות. אך אם המטרה היא לדון במעמדות העממיים באופן אמפירי (עמ' 14), עשיר ומדויק מבחינה אמפירית – הן אינן יכולות להחליף תיאור אתנוגרפי הרגיש לאמביוולנטיות ולשוני בפרקטיקות ובעמדות בהקשרים שונים של החיים החברתיים. מחקר אתנוגרפי ארוך-טווח ברמלה לימד אותי שהעמדות של פוליטיקאים דוגמת רגב ואמסלם, המוזכרים בספר, לאו דווקא מייצגות באופן מהימן את הרגישויות והרצונות של תומכי הליכוד. רבים מהם מותחים ביקורת



חריפה על המפלגה ומכנים אותה "הכי מושחתת בארץ". חלקם היו רוצים שהאופוזיציה תצליח לאתגר את הליכוד באמצעות גישה מכבדת יותר, ולכן אפקטיבית יותר, כלפי תומכיו, ואף מעלים עצות קונקרטיות. תחושת המפתח היא היעדר הכרה בהם - לרבות העמדות שלהם, בדגש על מחויבות בלתי ניתנת לערעור להמשכיות של עם ישראל ושל המסורת היהודית-אורתודוקסית, ללא תלות במידת השמירה האישית של הפרט על המצוות (Mizrachi, 2024) - כסובייקטים פוליטיים שווים (Mautner, 2026).

בהקשר זה, גם הדגש המושם בכמה מחלקי הספר על סוגיות כלכליות נראה מופרז. רבינוביץ עצמה מראה שדיונים כלכליים אינם ממלאים תפקיד עיקרי בפוליטיקה בישראל (עמ' 48). נוסף על כך, תומכי ליכוד רבים ברמלה מתארים את עצמם כמרוצים בסך הכל, לעיתים אף יותר מאי פעם, ממצבם הכלכלי. זאת דווקא על רקע הליברליזציה הכלכלית של העשורים האחרונים, שהם תופסים אותה ככזו שיצרה עבורם הזדמנויות חדשות. הסוגיה המרכזית מבחינתם איננה אי-שוויון כלכלי, אלא כאמור תחושת היעדר הכרה בהם ובתפיסות עולמם כשחקנים פוליטיים לגיטימיים, אפילו לנוכח שיפור כלכלי. בניגוד להסברים נפוצים להתחזקות תנועות המכונות "פופוליסטיות", הנחישות הגוברת שלהם לדרוש שינויים רדיקליים - לרבות במערכת המשפט - מתרחשת על רקע הצלחה, לא כישלון (Mautner, 2026).

הצורך בהבנה ניואנסית של נקודות המבט של חברי. ות קבוצה משמעותית זו כסובייקטים ממשיים נוגע אם כן בשאלות מדיניות בוערות. העורכים מבקשים להראות כיצד תביעות פופוליסטיות עשויות "להחיות את הדמוקרטיה ולחזקה" (עמ' 18), ובמקביל מדגישים את תפקידו החיוני של בית המשפט בהגנה על זכויות בסיסיות (עמ' 20). אך הספר כמעט שאינו דן בשאלה כיצד ניתן להתמודד עם המתח שבין הפוטנציאל הדמוקרטי החיובי של המעמדות העממיים לבין האהדה המשמעותית שהמהפכה המשפטית - שלדברי העורכים מבקשת להכפיף את מערכת המשפט לרשות המבצעת (עמ' 21) - זוכה לה בקרב חלקים ניכרים מהם. לדעת רבים מהמזרחים המסורתיים ברמלה, תנועת המחאה מגינה על מצב עניינים שמתקיימת בו הפליה כלפי אנשים כמוהם בערכאות ובמופעים שונים של מערכת אכיפת החוק. במקרים רבים, חברי קבוצה זו מציגים עצמם כמתונים ופרגמטיים, כאלו שעמדותיהם המעשיות בנוגע לפשרות טריטוריאליזם, לדת ולכלכלה אינן רחוקות מאלה של המרכז הישראלי. הם

מבקשים יחס "בגובה העיניים" והכרה בכך שיש להם תפיסת עולם מגובשת. בהיעדר הכרה כזו הם מעדיפים את השינויים שמציעה הממשלה, על אף בעיותיהם, על פני המצב הקיים, הלא-הוגן בראייתם. תיאור מדויק והכרה בלגיטימיות העקרונית של הרגישויות הבסיסיות שלהן, בלי להסכים בהכרח עם הביטויים הפוליטיים הקונקרטיים של הרגישויות האלה, עשויים אם כן לפתוח פתח משמעותי לשינוי פוליטי. אך השילוב שיש בספר – היעדר דיון מעמיק בעמדות ובחוויות שלהם לצד הדגש המופרז על סוגיות כלכליות – מקשה לעסוק בתנאי האפשרות, בהשלכות ובאתגרים הכרוכים בשיתוף פעולה פוליטי, או לכל הפחות בהפחתת העוינות, בין תומכי האופוזיציה לבין אוכלוסייה זו.

לסיכום, **פופוליזם ומעמדות עממיים בישראל** הוא ספר חשוב, אמיץ ומעורר מחשבה, שמאתגר את הזיהוי הפשטני בין פופוליזם ודיקטטורה. הוא יעניין במיוחד תלמידים. ות חוקרים. ות ממגוון דיסציפלינות העוסקים בחברה ובפוליטיקה בישראל, וכן פעילים. ות וקובעי. ות מדיניות במוסדות ובארגוני חברה אזרחית המבקשים להבין את מקורות התמיכה בפופוליזם ולחשוב על דרכים מושכלות להגיב אליו. הדבר נכון גם אם הפער שקיים בספר – בין פתיחות עקרונית לפופוליזם לבין ההימנעות מלהשמיע באופן ישיר את קולם המורכב של חלק מתומכיו המרכזיים – משמר מגבלה אקדמית ופוליטית נפוצה.

## מקורות

- ששון, י' והרפז, י' (2023). **האם הדמוגרפיה תכריע? יחסי כוח בין המגזרים בישראל שלאחר שלטון האחוס"לים**. סוציולוגיה ישראלית, 24(2), 160-177.
- Josman, H. (Forthcoming). *The populists in populism: Understanding populism through its supporters* [PhD Dissertation, Tel Aviv University].
- Josman, H., & Mautner, O. (n.d). Popular conceptions of democracy: Majority virtue and political reasoning among Likud supporters (Unpublished manuscript).
- Mautner, O. (2026). How not to fight "populism": Passionate advice from ambivalent Netanyahu supporters amidst multiple unprecedented crises. *Anthropology Today*, 42(3), 24-28. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.70075>
- Mizrachi, N. (2024). *Beyond suspicion: The moral clash between rootedness and progressive liberalism*. University of California Press.

## ממוגדרות בזמן: נשים וגיל בעולמות היצירה

שלומית ליר וליאת איילון

רסלינג, 2026. 207 עמודים

סוקרת: שרה הלפרין<sup>4</sup>

אין זה מקרי שסימון דה בובואר ובטי פרידן, שתיים מן ההוגות הפמיניסטיות הבולטות במאה ה-20, הקדישו חלק ניכר מכתבתן המאוחרת לעיסוק ביקורתי בזיקנה ובמעמד של זקנים בחברה (de Beauvoir, 1972; Friedan, 1993). לנשים תוחלת חיים גבוהה יותר, והן מהוות רוב מקרב האוכלוסייה המבוגרת, במיוחד בגילים המתקדמים. מעבר לכך, הזיקה התאורטית בין פמיניזם לגרונטולוגיה ביקורתית היא טבעית ומתבקשת: כתיבה פמיניסטית וכתיבה אנטי-גילנית שואפות שתיהן להבין ולפרק מנגנונים חברתיים ותרבותיים המתרגמים עובדות ביולוגיות לכדי ציפיות והגבלות חברתיות. כשם שהפמיניזם מערער על ההנחה שהגוף הנשי מכתוב את מהותה של האישה ואת גורלה, כך תפיסות אנטי-גילניות קוראות תיגר על הנחות דומות המוחלות על הגוף המזדקן.

ספרן של שלומית ליר וליאת איילון, **ממוגדרות בזמן: נשים וגיל בעולמות היצירה**, משתלב במסורת כתיבה זו. הספר בוחן הצטלבויות בין מגדר וגיל לאורך חייהן של נשים, ובפרט בזיקנה, ואת הציפיות וההגבלות החברתיות המופעלות על נשים בתוך הצטלבויות אלה. דרך ניתוח של טקסטים תרבותיים מגוונים מעולם האומנות, הקולנוע והספרות, וכן באמצעות ניתוח דיונים בקבוצות מיקוד עם נשים מבוגרות בישראל, המחברות מזהות ובוחנות מגבלות על החירות והסוכנות של נשים בתקופות החיים השונות. ההבנה הפמיניסטית שהאישי הוא פוליטי (Hanisch, 1970) מודגמת לכל אורך הספר, המצביע על הדרכים שבהן מדיניות ונורמות מגדריות וגילניות מחלחלות מהזירה הציבורית אל תחומי החיים האישיים והאינטימיים ביותר, כגון דימוי גוף

<sup>4</sup> M.A., M.S.W. דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד, אוניברסיטת בר-אילן. חוקרת בתחום הזיקנה. ספרה, **פרח גדל על הר של אבנים** (2018), עוסק בייצוגים של זיקנה בספרות ובתרבות העכשווית.

ומיניות. לצד ניתוח המגבלות והדיכוי שחוות נשים בתקופות חיים שונות, הספר מתמקד בבחינת היכולת של נשים להתנגד ולאתגר את התפיסות הכובלות אותן כדי להשיג חירות וסוכנות.

בספר חמישה פרקים, והם עוסקים בהצטלבות של מגדר וגיל בזירות תרבותיות מגוונות: הפרק הראשון מנתח את יצירת האומנות "קמטים" של האומנית נועה זילברמן, המציגה תכשיטי זהב שיצרה בדמות הקמטים שעל עורה. קמטים, הנתפסים בחברה כסימן לפחיתות ערך ומהווים מקור לבושה, הופכים ביצירתה למקור לנראות ולגאווה. ניתוח היצירה עומד על האופנים שבהם היא מנכסת מחדש מנגנונים דכאניים של התרבות הפטריארכלית ותרבות הצריכה כדי לאתגר את מוסכמות היופי המקובלות. הניתוח ממחיש את האפשרות של נשים מבוגרות להשיג חירות וסוכנות באמצעות שימוש חתרני באותם כלים חברתיים ותרבותיים המגבילים אותן.

הפרק השני ממשיך את העיסוק במשמעות היופי כחלק מההתבגרות הנשית, ובוחן כיצד נשים במחצית השנייה של חייהן מתייחסות לשינויים במראה החיצוני שלהן וכיצד הן מתמודדות עם שינויים אלה. באמצעות ניתוח של דיונים בקבוצות מיקוד עם נשים ישראליות שצפו יחד בקטעי קולנוע המציגים דמויות של נשים זקנות עוסקות במחברות במשמעות של התנגדות לתהליכי סוציאליזציה מגדריים בגיל המבוגר. אל מול הלחץ החברתי להילחם בסימני הזמן ולשמר מראה צעיר עולה השאלה אם העיסוק בעבודת יופי הוא כניעה לנומרות פטריארכליות וגילניות, או שמא מדובר דווקא בביטוי של סוכנות ואמצעי להשגת שליטה וערך עצמי. ואולי הרצון להיראות טוב הוא בכלל צורך פנימי ואותנטי שאינו תלוי גיל?

הפרקים השלישי והרביעי מנתחים יצירות קולנוע הבוחנות את האפשרויות והמגבלות של נשים בגיל הצעיר ובבגרות המאוחרת, לצד סוגיות של יחסים בין-דוריים. הפרק השלישי מנתח את הסרט הקוריאני "סבתא שכזאת" של הבמאי וואנג דונג-היוק, המציג אישה זקנה שהופכת באופן פלאי לצעירה. באמצעות ניתוח חייה של הגיבורה, הן כאישה זקנה הן כזקנה בגוף של צעירה, הפרק בוחן היבטים של דיכוי וביטוי עצמי המתקיימים בצורות שונות בגיל הצעיר ובזקנה. הניתוח מעלה שאלות בדבר יכולתן של נשים לממש חירות וסוכנות בחברה סקסיסטית המציבה בפניהן חסמים שונים לכל אורך החיים.

הפרק הרביעי מנתח את הסרט האמריקני "כרטיס לגן עדן" של הבמאי אול פארקר, המציג מערכת יחסים בין-דורית בין אם ובת שמגולם בה מתח בין ערכים מנוגדים. האם, בעלת קריירה מזהירה, מייצגת הצלחה בהגשמת אידיאלים ניאו-ליברליים ופמיניסטיים, ואילו הבת מייצגת עמדה פוסט-פמיניסטית שדוחה עולם ערכים זה וחווה אותו כמתיש, תחרותי, מנוכר ודכאני. ניתוח העולמות הערכיים המנוגדים הללו חושף את המחירים הנפשיים והמשפחתיים הכרוכים במימוש האידיאל הניאו-ליברלי והפמיניסטי, ומציב שאלה בדבר החופש של נשים לביטוי עצמי אותנטי במסגרת עולם ערכי זה.

הפרק החמישי והאחרון בוחן את היחס של נשים למיניות שלהן בשלבי החיים השונים. בחינה זו מתבססת על ניתוח של מונולוגים מתוך הספר **ערות: נשים מדברות על מיניות** של תמר מור סלע, ובו נשים ישראליות משתפות בהתנסויותיהן עם מיניות לאורך החיים. הניתוח של מונולוגים אלה שם דגש על היבטים של דיכוי ושל סוכנות השזורים זה בזה בתיאורי המיניות של נשים. מהניתוח עולה כי לעיתים הגיל המבוגר מאפשר סוכנות מוגברת ושחרור מהתניות חברתיות מגבילות. במונולוגים רבים נשים ביטאו נסיגה ממיניות, והמחברות מציעות להבין אותה גם כביטוי לסוכנות ולבחירה.

בין הפרקים השונים של הספר מתקיים קשר רעיוני ברור; כולם עוסקים במתח שבין מגבלות הנובעות מנורמות חברתיות מגדריות וגילניות המופנות כלפי נשים מבחוץ, ולעיתים אף מופנמות ומתקיימות בתוכן, לבין היכולת להשגת סוכנות וחירות בתוך מציאות מגבילה זו. לאורך הספר מתחבטות הכותבות בשאלה כיצד להבין את הפעולות השונות שנוקטות נשים בעולם מינני וגילני: האם טיפולים אסתטיים משמרים נורמות גילניות, או אולי דווקא מרחיבים את החירות של נשים לעצב את הופעתן כרצונן? האם הבחירה במשפחה כערך עליון היא ביטוי לבחירה חופשית או תוצר של דיכוי מגדרי מופנם? האם ויתור על מיניות בגיל מבוגר משקף הפנמה של דיכוי חברתי או בחירה אישית אמיצה?

המחברות אינן מנסות לתת תשובה חד-משמעית לשאלות אלה; אילו עשו זאת היו מחליפות מערכת אחת של ציפיות במערכת אחרת, ובכך תורמות למשטור החברתי של נשים וחוטאות למטרות הספר: "להעניק קול לחוויות שונות של נשים [...], להאיר את המתח בין סוכנות ויכולות לפעולה לבין מגבלות חברתיות או אישיות המונעות מנשים לפעול כרצונן [...] לעורר מחשבה

ביקורתית ולעודד העלאתן של שאלות עומק משמעותיות" (עמ' 170-171). הספר מעלה שאלות ומזמין להתבוננות ביקורתית מתוך הבנה שעצם פעולת ההתבוננות, המעניקה פרספקטיבה חיצונית ומייצרת מרחב לאינטרוספקציה, היא כשלעצמה פעולה משחררת.

הספר תורם להרחבת גוף הידע בשפה העברית על אודות הזדקנות של נשים, ומתייחס גם להקשר הישראלי העכשווי. תרומה חשובה וייחודית של הספר לגוף הידע על אודות הזדקנות נשית גלומה בכך שהוא מציע מסגרת מחשבתית המתייחסת להזדקנות כחלק בלתי נפרד ממסלול החיים כולו. הספר בוחן חוויות של נשים לכל אורך רצף החיים, תוך מתן מקום מרכזי לגיל המבוגר. בכך הוא יוצא נגד נטייה גילנית רווחת להתייחס לזיקנה כקטגוריה נפרדת של "אחרות", המנותקת מהגיל הצעיר. הספר גם תורם לתיקון הטיה גילנית הקיימת בכתיבה פמיניסטית, הנוטה להתמקד בסוגיות של נשים צעירות ולהתעלם מנשים זקנות ומהנושאים שמעסיקים אותן (Macdonald, 1985).

ערכו של הספר עבור קוראי **ביטחון סוציאלי** טמון גם בקשר שהוא מסרטט בין מדיניות חברתית ונורמות מגדריות וגילניות בזירה הציבורית לבין חוויותיהן הפרטיות של נשים לאורך החיים. הניתוח חושף את הרובד התרבותי ה"שקוף" שבתוכו מתעצבת המדיניות החברתית; קריאה בספר מגבירה את המודעות לרובד זה, ובכך עשויה לסייע בפיתוח מדיניות שאינה משמרת ומחזקת, בלי משים, דיכוי מגדרי וגילני. משום כך הספר בעל ערך רב לא רק לחוקרי מגדר וזיקנה אלא גם לאנשי מקצוע, לסטודנטים, למעצבי מדיניות ולקוראים מן הקהל הרחב המבקשים לצמצם חסמים חברתיים ולקדם את חירותן ואת סוכנותן של נשים לאורך מעגל החיים.

## מקורות

- de Beauvoir, S. (1972). *The coming of age*. Putnam's Sons.
- Friedan, B. (1993). *The fountain of age*. Simon & Schuster Inc.
- Hanisch, C. (1970). The personal is political. In S. Firestone & A. Koedt (Eds.), *Notes from the second year: Women's liberation* (pp. 76–79). Radical Feminism.
- Macdonald, B. (1985). An open letter to the women's movement. In B. Macdonald & C. Rich (Eds.), *Look me in the eye: Old women, aging and ageism* (pp. 67–75). The Women's Press.

## דמוקרטיה בנסיגה: פופוליזם, קיטוב וההפיכה המשטרית / סדרת "אתגרי הדמוקרטיה"

נעם גדרון ויניב רוזנאי

כנרת, זמורה, דביר, 2025. 128 עמודים

סוקרת: ערבה רוטמן<sup>5</sup>

בשנים האחרונות הפכה שאלת מצבה של הדמוקרטיה הישראלית מדיון אקדמי לנושא מרכזי בשיח הציבורי. המשבר סביב השינויים המוצעים במערכת המשפט עורר דיון ציבורי נרחב בסוגיות הנוגעות ליציבותה של הדמוקרטיה הישראלית ולחוסנם של מוסדותיה. על רקע זה פרסמו פרופ' נעם גדרון ופרופ' יניב רוזנאי את ספרם **דמוקרטיה בנסיגה**, המבקש למקם את ההתפתחויות בישראל במסגרת דיון השוואתי רחב על פופוליזם, קיטוב ונסיגה דמוקרטית.

<sup>5</sup> דוקטור, עמיתת בתר-דוקטורט במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן ורכזת המעבדה לשיקום הדמוקרטיה

ספר זה יצא במסגרת הסדרה "אתגרי הדמוקרטיה", המבקשת להנגיש לציבור הרחב את הדיון העכשווי במחקר בסוגיות יסוד של הדמוקרטיה, מזוויות שונות. חלק מספרי הסדרה מתמקדים במוסדות ובשלטון החוק, אחרים ביסודות הרעיוניים של הדמוקרטיה או במנגנוני הפיקוח הציבורי. ספרם של גדרון ורוזנאי מבקש לספק מסגרת מושגית רחבה להבנת התהליכים החברתיים והפוליטיים העומדים בבסיסה של נסיגת הדמוקרטיה. בכך הוא ממלא תפקיד ייחודי בסדרה: לא בהצעת פתרון מוסדי או רעיוני מסוים, אלא במתן כלים להבנת הגורמים והתנאים המאפשרים את היחלשותה של הדמוקרטיה. הספר מצטרף לדיון ענף במחקר על נסיגת דמוקרטיה, פופוליזם וקייטוב, שזכה בשנים האחרונות לתשומת לב רבה בספרות האקדמית. תרומתו אינה רק בהצגת הדיון לקהל רחב, אלא גם בגיבושו לכדי מסגרת מושגית אחת ובחיבורו השיטתי למקרה הישראלי.

טענתם המרכזית של החוקרים היא שפופוליזם וקייטוב הם שניים מגורמי המפתח בדיון על נסיגת דמוקרטיה. לדבריהם, מטרת הספר אינה להציג את כלל הגורמים המשפיעים על יציבות הדמוקרטיה, אלא להציע "מפת דרכים" להבנה של תהליכי נסיגת דמוקרטיה (עמ' 21). החוקרים מציגים את הפופוליזם והקייטוב לא כתופעות נפרדות, אלא מדגישים את יחסי הגומלין ביניהם ואת האופן שבו הם עשויים להזין זה את זה ולהאיץ תהליכים של נסיגת דמוקרטיה.

מבנה הספר תואם טענה זו. לאחר הצגת אתגרי הדמוקרטיה וההקשר הישראלי מוקדשים שני פרקים נפרדים לפופוליזם ולקייטוב. הדיון בכל אחד מהמושגים אינו נותר ברמה התאורטית אלא נבחן בהקשר של נסיגת דמוקרטיה. הפרק השלישי עוסק במקרה המבחן הישראלי ובקשר שבין ההפיכה המשטרית לבין חולשותיה של הדמוקרטיה הישראלית. בכך עובר הספר מן הגורמים החברתיים המאפשרים נסיגת דמוקרטיה אל הגורמים המוסדיים. לקראת סיומו של הספר מציגים החוקרים שורה של חולשות מבניות של המשטר הישראלי, ובהן היעדר חוקה נוקשה, מערכת לא מספקת של איזונים ובלמים, מאפייני שיטת הבחירות ויחסי הכנסת והממשלה. לצד הביקורת הם מציעים צעדים לחיזוק המערכת המוסדית, ובהם חיזוק הכנסת, ביזור הכוח השלטוני ותיקונים בשיטת הבחירות. החוקרים מתייחסים גם לצורך בהעצמת קולו של הציבור בתהליכי קבלת החלטות, אך מדגישים בעיקר את ההיבטים המוסדיים והאלקטורליים.



אחד מיתרונותיו של הספר הוא השילוב בין נקודת מבט פוליטית לנקודת מבט משפטית. בעוד חלק ניכר מן הספרות על נסיגה דמוקרטית מתמקד בתהליכים חברתיים ופוליטיים כגון פופוליזם וקיטוב, גדרון ורוזנאי מבקשים לבחון גם את התנאים המוסדיים המאפשרים לתהליכים אלה להשפיע על יציבותה של הדמוקרטיה. כך, הספר אינו מסתפק בזיהוי מגמות פוליטיות רחבות, אלא בוחן את הממשק שלהן עם מאפייניו הייחודיים של המשטר הישראלי, ובהם יחסי הרשויות, מנגנוני האיזון והבלימה ומבנה המערכת הפוליטית. תרומתו של החיבור נעוצה אפוא בקישור בין דיון השוואתי בנסיגה דמוקרטית לבין שאלות חוקתיות ומוסדיות קונקרטיות. במובן זה, הספר אינו מסתפק באבחון התופעה, אלא מפנה את הדיון גם לשאלת עמידותם של מוסדות דמוקרטיים ולדרכים האפשריות לחיזוקם.

לצד תרומתו של הספר, נושאים מספר נותרים פתוחים. המחברים מציינים כי בחירתם למקם את המקרה הישראלי בתוך דיון השוואתי רחב כרוכה בויתור מסוים על דיון מעמיק במאפייניה הייחודיים של ישראל. אף על פי כן, הקורא עשוי לחוש כי שאלות הנוגעות לשסעים החברתיים, הדתיים והלאומיים בחברה הישראלית היו ראויות להתייחסות רחבה יותר לנוכח מרכזיותן בעיצוב המרחב הפוליטי בישראל. זאת ועוד, לנוכח מרכזיותן של התקשורת והרשתות החברתיות בספרות העוסקת בפופוליזם ובקיטוב פוליטי ניתן היה לצפות להתייחסות רחבה יותר לתפקידן בעיצוב ובהפצה של תופעות אלו. נוסף על כך, בעוד הספר מציע ניתוח מקיף של הכוחות הפועלים להחלשת הדמוקרטיה, הוא עוסק במידה פחותה במנגנונים חברתיים ואזרחיים שעשויים לתרום לחיזוקה. נושא נוסף שניתן היה להרחיב בו הוא מקומו של הפופוליזם. הספר מתמקד בעיקר בסכנותיו של הפופוליזם לדמוקרטיה ובקשר שבינו לבין נסיגה דמוקרטית, אך מקדיש פחות מקום לדיון בספרות הרואה בפופוליזם גם מנגנון להרחבת הייצוג הפוליטי, לגיוס אזרחים ולהצפת כשלים במערכת הפוליטית.

קהל היעד העיקרי של הספר הוא הציבור הרחב, והיקפו המצומצם משקף את מטרת הסדרה: לתווך ידע אקדמי לקוראים שאינם מומחים בתחום. יכולתם של החוקרים לכתוב ספר קצר המשלב דיון בגורמים המרכזיים לנסיגה דמוקרטית - פופוליזם וקיטוב - לצד הקשר השוואתי ודוגמאות

מהמציאות הישראלית היא מיתרונותיו הבולטים. אף שהכותבים הם אנשי אקדמיה כתיבתם נגישה לקוראים שאינם מומחים בתחום, בין היתר באמצעות שימוש בדוגמאות מעולם הספורט ובמשלים שונים. מקומם של הכותבים אינו מוסתר, והוא מונח על השולחן כבר בפתיחת הספר: "מונעים על ידי חשש עמוק לעתיד הדמוקרטיה שלנו" (עמ' 23). עמדה זו מלווה את הספר, אך אינה באה על חשבון ניסיון שיטתי לבסס את הטענות על ספרות מחקר ועל דוגמאות השוואתיות.

**דמוקרטיה בנסיגה** הוא ספר אקטואלי וחשוב, המצליח להנגיש לקורא הישראלי דיון מחקרי מורכב על פופוליזם, קיטוב ונסיגה דמוקרטית. כוחו טמון ביכולתו לחבר בין ספרות מחקר עדכנית לבין המציאות הפוליטית בישראל ולהציג את המקרה הישראלי כחלק מתופעה רחבה יותר המעסיקה דמוקרטיות רבות בעולם. במסגרת הסדרה "אתגרי הדמוקרטיה" הספר ממלא בהצלחה את ייעודו כגשר בין המחקר האקדמי לבין השיח הציבורי, ומציע לקורא כלים מושגיים להבנת אחד הוויכוחים המרכזיים המלווים את החברה הישראלית בשנים האחרונות.

## **Social Work Professional Organizations: A Comparative International Perspective**

Riccardo Guidi (Ed.)

Bristol University Press, 2026. 311 pages

סוקרת: רות סופר-אלנקוה<sup>6</sup>

ספר זה הוא מיפוי וניתוח ראשוני של עולם ארגוני העבודה הסוציאלית המקצועיים מפרספקטיבה בין-לאומית. את הספר ערך ד"ר ריקרדו גווידי מבית הספר לסוציולוגיה באוניברסיטת פירנצה, והוא חלק מסדרת הספרים Work Social in Research בעריכתם של אנה גופטה (אוניברסיטת לונדון) וג'וני גל (האוניברסיטה העברית בירושלים) ובשיתוף פעולה עם האיגוד האירופי למחקר בעבודה סוציאלית (ESWRA). הספר מהווה תרומה משמעותית להבנת החשיבות של התארגנויות מקצועיות לקידום מקצועיות, להגנה על זכויות עובדים, לשינוי מדיניות ולקידום צדק חברתי.

חשיבותו של הספר היא בראש ובראשונה במישור התאורטי – ניתוח השוואתי ראשוני של המאפיינים והפעולות של ארגונים מקצועיים של עובדים סוציאליים (SWPOs) ב-15 מדינות. אף שהמורכבות והמגוון של ההקשרים הלאומיים מציבים אתגרים ניכרים, הניתוח המוצג כאן טומן בחובו פוטנציאל לקידום הידע על SWPOs מנקודת מבט "גלובלית" (Glocal). באמצעות גישה זו גווידי מתייחס הן לאינטראקציות הייחודיות בין כל ארגון מקצועי לבין ההקשר המקומי שלו והן למחויבות המשותפת של SWPOs לערכי העבודה הסוציאלית המוגדרים בזירה הבין-לאומית – מחויבות המשתקפת לעיתים קרובות בהשתייכותם לפדרציה הבין-לאומית לעבודה סוציאלית (International Federation of Social Workers, IFSW).

<sup>6</sup> דוקטור, המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת אוגסבורג, מיניאפוליס, ארצות הברית. חוקרת את מקצוע העבודה הסוציאלית בעיתות סכסוך ומשבר, בדגש על הממשקים בין המקצועי לפוליטי

גווידי מגדיר ארגונים מקצועיים לעבודה סוציאלית כארגונים פורמליים או בלתי פורמליים המנוהלים על ידי עובדים סוציאליים (באופן מלא או חלקי, במישרין או בעקיפין) ואינם מספקים שירותים ישירים לציבור (עמ' 1). הארגונים המקצועיים מעוצבים בתוך הקשריהם הייחודיים, ומטרותיהם נבנות בתוך מגבלות והזדמנויות הנובעות מההקשרים ארוכי-הטווח שלהם ומהצמתים החברתיים-היסטוריים הספציפיים שהם פועלים בהם. ארגונים אלו הם שחקנים מרכזיים בעיצוב הזהות המקצועית של עובדים סוציאליים, בקביעת סטנדרטים מקצועיים וחינוכיים, בקידום צדק חברתי ובהשפעה על מדיניות ברמה הבין-לאומית והלאומית כאחת.

מרביתו של הספר מתמקדת בניתוח של ארגונים מקצועיים ב-15 מדינות (חלקם בפרקים השוואתיים): ספרד ואיטליה; אוסטרליה, גרמניה ושווייץ; פינלנד ושבדיה; בריטניה; ארצות הברית; אוסטרליה; יפן; ישראל; הודו; ברזיל; ובוצואנדה. מדובר במגוון מרשים של מדינות, ובהן מדינות בעלות מדיניות סוציאל-דמוקרטית רחבה לצד בעלות מדיניות רווחה צרה; מדינות מהצפון הגלובלי, שבהן העבודה הסוציאלית היא מקצוע מבוסס זה שנים רבות, מדינות מהמזרח הרחוק, וכן מדינות אחדות מהדרום הגלובלי. עם זאת, מידע נוסף על אופן פעולתם של SWPOs בדרום הגלובלי הוא חיוני להבנת האתגרים הייחודיים בחלק גדול מהעולם שבו מקצוע העבודה הסוציאלית נמצא בשלבי התפתחות שונים, וכן סקירת התחום במדינות העולם הערבי וברית המועצות לשעבר.

נוסף על הסקירה הבין-לאומית, תרומתו הייחודית של הספר היא בניתוח ההשוואתי שהעורך מבצע בפרק הסיום, וכולל כמה מסקנות מרכזיות: ראשית, הארגונים המקצועיים הם מוסדות חיוניים בעבודה הסוציאלית העכשווית ברחבי העולם. הם פועלים כנציגים קולקטיביים של עובדים סוציאליים, מגינים על המקצוע ומקדמים אותו, ותורמים לעיצוב ולשיפור מדיניות חברתית בהקשרים שונים. שנית, הזיהוי וההמשגה של מגוון הארגונים, הנעים בין אגודות מקצועיות פורמליות לבין קבוצות בלתי פורמליות המתמקדות בסוגיות ספציפיות. מגוון זה כולל איגודים מקצועיים, ארגוני מחקר וחינוך, וכן ארגונים סקטוריאליים או כאלה המבוססים על מאפיינים תרבותיים/אתניים. שלישית, מן הסקירה עולה כי הארגונים המקצועיים מתמודדים עם אתגרים רבים.

כלפי פנים, האתגרים הם השתתפות מצומצמת של חברים, ייצוגיות מוגבלת, עצמאות מוגבלת וקושי במעורבות פעילה של החברים בפעילות הארגון. כלפי חוץ, הארגונים נדרשים להתמודד עם תחרות או מתחים מול ארגונים מקצועיים למחצה אשר חסרים לעיתים ניהול עצמי מקצועי או מתמקדים בעיקר במתן שירותים, ובכך עלולים להחליש את ההשפעה ואת הזהות המקצועית של ארגוני העבודה הסוציאלית.

גווידי טוען כי ארגוני העבודה הסוציאלית פועלים בזירה המדינית באמצעות "פלורליזם אסטרטגי": לצד שיתוף פעולה ממוסד עם ממשלות הם עשויים לאמץ בעת הצורך גם אסטרטגיות של עימות. פעילותם משלבת קידום אינטרסים מקצועיים, סוגיות תעסוקתיות ומאבקים לצדק חברתי, ולעיתים אף כוללת גיוס עובדים סוציאליים לפעולה קולקטיבית. נוסף על כך, ארגונים אלו ממלאים תפקיד חשוב בעיצוב הרגולציה המקצועית, האתיקה, הסטנדרטים של הפרקטיקה, הפיתוח המקצועי ואף המדיניות החברתית. הם גם מעוצבים במידה רבה על ידי ההקשר הפוליטי, המוסדי והרגולטורי שהם פועלים בו, כך שנוצרת הדדיות ביניהם. בתקופות של משבר אפשר לראות ארגונים המרחיבים את השפעתם ומאמצים דפוסי פעולה חדשים.

הטקסט מדגיש גם ויכוח מתמשך בדבר המטרה המרכזית של פעילות המדיניות של ארגונים מקצועיים: האם עליהם לפעול בעיקר לקידום האינטרסים של עובדים סוציאליים כקבוצה מקצועית, או שמא מטרתם העיקרית היא קידום מטרות רחבות יותר של רווחה ציבורית וצדק חברתי. כחלק מהדיון הזה גווידי מזהה שבעה סוגים עיקריים של ארגונים מקצועיים של עובדים סוציאליים, ובהם אגודות מקצועיות ציבוריות המעוגנות בחוק ואחריות להסדרת המקצוע ולהגנה על מקבלי השירות, אגודות מקצועיות וולונטריות המתמקדות בקידום ובייצוג העובדים הסוציאליים, ואיגודים מקצועיים העוסקים בזכויות עובדים ובתנאי העסקה. חלק מהארגונים משלבים בין ייצוג מקצועי לייצוג תעסוקתי במבנים היברידיים. לצד אלה פועלים ארגוני מחקר וחינוך המקדמים ידע אקדמי, מחקר והכשרה מקצועית, וכן ארגונים סקטוריאליים או תרבותיים המתמקדים בתחומי מדיניות, בגישות מקצועיות ובזהויות חברתיות ייחודיות. יש גם ארגונים המתמקדים בנושא יחיד, לרוב כקבוצות בלתי פורמליות וזמניות, אשר ממלאים תפקיד מרכזי בגיוס עובדים סוציאליים ובקידום פעולה קולקטיבית בסוגיות חברתיות, אתיות ופוליטיות.

רלוונטי במיוחד לישראל הוא סיווגם של כמה ארגוני עובדים סוציאליים כארגונים היברידיים, המשלבים בין איגוד מקצועי לאגודה מקצועית. בקבוצה זו נכללים, בין היתר, הארגונים בשבדיה, בפינלנד ובישראל. ארגונים אלה משלבים קידום זכויות עובדים עם אחריות לקידום המקצוע, פיתוח סטנדרטים אתיים והגנה על מקבלי השירות. עם זאת, גווידי מצביע על שני אתגרים עיקריים הנובעים מזהותם האיגודית הדומיננטית: ראשית, עצמאותם מוגבלת בשל השתייכותם לקונפדרציות איגודיות, השתייכות העלולה להכפיף את סדרי העדיפויות המקצועיים לשיקולים רחבים יותר; שנית, קיים סיכון שהדגש על מאבקים תעסוקתיים יצמצם את תפקידם כשחקנים לקידום צדק חברתי. מכאן עולה חשיבותה של שמירה על מחויבות לערכי העבודה הסוציאלית ולחיצוק הזהות המקצועית, גם כאשר פעילות הארגון מושפעת ממבנים איגודיים.

דוגמה לכך מופיעה בניתוחו של גל (פרק 10) את הצלחותיו של איגוד העובדים הסוציאליים בישראל. גל מציין כי האיגוד היה יעיל ביותר כאשר ניסה להשיג התקדמות בתנאי העבודה של עובדים סוציאליים. לעומת זאת, הוא היה יעיל במידה בינונית בלבד בכל הנוגע לקידום נושאים מקצועיים. עוד עולה כי משאבים מעטים ורתיעה מלהתייחס לנושאים שנויים במחלוקת מצמצמים את יכולתו לפעול בתחום המדיני. מעניין יהיה לראות אם וכיצד פעילות האיגוד הישראלי השתנתה לאור המהמורות הפוליטיות הרבות של השנים האחרונות, שבהן נוספו ארגונים מקצועיים פורמליים ובלתי פורמליים לנוף המקצועי הישראלי (למשל, איגוד העובדים הסוציאליים הלאומי, עו"סות דמוקרטיה ועוד). הדרישות של ארגונים אלו הן במידת מה סותרות, וטומנות בחובן את אותה כפילות המוצגת לעיל: מחד גיסא האשמות בדבר פוליטיזציה יתר של האיגוד, בטענה כי עיסוק בנושאים שנויים במחלוקת מנוגד להיותו איגוד עובדים, ומאידך גיסא דרישה למעורבות גדולה יותר בנושאים כמו ההפיכה המשטרית והמלחמה המתמשכת, בטענה כי על פי הקוד האתי מן ההכרח הוא שהאיגוד יהיה מעורב בהם.

בהקשר זה, ג'ונס ועמיתיו (פרק 6) מתמקדים בתפקידו של ארגון העובדים הסוציאליים הבריטי (BASW) בתקופה פוליטית מורכבת, ומתייחסים רק בקצרה לארגונים ביקורתיים כמו SWAN שקמו במענה למדיניות הניאו-ליברלית ומאתגרים את ההגמוניה של BASW ושל IFSW. בדומה לכך,

הופר (פרק 7) מתמקד בשני הארגונים המרכזיים בארצות הברית (NASW ו-CSWE), ואילו הדיון בארגונים אחרים מצומצם. עם זאת, הוא מראה כיצד בתקופת ממשל טראמפ הרחיבו הארגונים המקצועיים את תפקידם להגנה על זכויות קיימות מפני איומים פוליטיים, לצד תפקידי הסנגור המסורתיים. בכך הופר מסמן את הכיוון להמשך הדיון על תפקידיהם של הארגונים המקצועיים בעידן הנוכחי, שבו תהליכים פוליטיים גלובליים כגון ניאוו-ליברליזם, פופוליזם ושחיקה דמוקרטית הם בעלי השפעה מכרעת על המקצוע. בהמשך לכך, חשוב לבחון את פעילותם של הארגונים המקצועיים באתגור מבני כוח, קידום זכויות אדם והובלת שינוי חברתי, וכן את מידת אחריותם לשמירה על ההגמוניה המקצועית והסטטוס קוו, הן ברמה המקומית הן ברמה הגלובלית (Ioakimidis & Wyllie, 2023).

לסיכום, ספר זה מציע מסגרת קריטית להבנת הנוף הבין-לאומי של ארגוני העבודה הסוציאלית. בעידן שבו אידאולוגיה ומדיניות ניאוו-ליברליות שוחקות את האוטונומיה המקצועית של עובדים סוציאליים ברחבי העולם (Toft et al., 2020; Zelnick & Abramovitz, 2025), ותהליכים אנטי-דמוקרטיים מצמצמים את מרחב הפעולה של המקצוע (Bauer, 2024; Szikra & Öktem, 2023), הספר מפנה את הזרקור אל התשתיות המקצועיות הקיימות כמסגרת לפעולה מקצועית אתית לקידום צדק חברתי, למתן שירותים מקצועיים ולשמירה על תנאי עבודה ראויים.

## מקורות

- Bauer, M. W. (2024). Public administration under populist rule: Standing up against democratic backsliding. *International Journal of Public Administration*, 47(15), 1019–1031. <https://doi.org/10.1080/01900692.2023.2243400>
- Ioakimidis, V., & Wyllie, A. (2023). Learning from the past to shape the future: Uncovering social work's histories of complicity and resistance. In V. Ioakimidis & A. Wyllie (Eds.), *Social work's histories of complicity and resistance* (pp. 3–28). Policy Press. <https://doi.org/10.51952/9781447364306>

- Szikra, D., & Öktem, K. G. (2023). An illiberal welfare state emerging? Welfare efforts and trajectories under democratic backsliding in Hungary and Turkey. *Journal of European Social Policy*, 33(2), 201–215. <https://doi.org/10.1177/09589287221141365>
- Toft, J., Soffer-Elnekave, R., Calhoun, M., Otis, J., Mendel, J., Zheng, M., Lightfoot, E., & Choy-Brown, M. (2025). Working conditions, professional discretion, and resistance of frontline social workers. *Social Work*, 71(1), 11–24. <https://doi.org/10.1093/sw/swaf052>
- Zelnick, J., & Abramovitz, M. (2020). The perils of privatization. *Social Work*, 65(3), 213–224. <https://doi.org/10.1093/sw/swaa024>



## עיון ראשון

סוקרת: נוגה פיטובסקי-נוה<sup>7</sup>

### מוגנות בעידן הבינה המלאכותית

תהילה שוורץ אלטשולר ומיכאל סיארה

המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2026. 304 עמודים

הספר **מוגנות בעידן הבינה המלאכותית**, מאת תהילה שוורץ אלטשולר ומיכאל סיארה, מציע מסגרת מושגית ומעשית להתמודדות עם האתגרים החברתיים, האתיים והרגולטוריים שמציבה הבינה המלאכותית. הספר אינו מתמקד רק בסיכונים הטכנולוגיים או ביכולותיה של הבינה המלאכותית, אלא מעביר את מרכז הכובד אל האדם ואל המושג **מוגנות** – מצב שבו יחידים וקבוצות מוגנים מפני פגיעות גופניות, רגשיות, קוגניטיביות, כלכליות וחברתיות העלולות להיגרם עקב עיצוב טכנולוגי, שימוש לרעה במערכות בינה מלאכותית או שילוב של השניים. לצורך כך מציעים המחברים מודל רב-שכבתי המשלב ניתוח של סוגי טכנולוגיות, סוגים של פגיעות, מאפייני אוכלוסיות ומנגנוני התערבות.

הספר נחלק לשני שערים המשלימים זה את זה. השער הראשון מציג את המסגרת התאורטית והמושגית של המוגנות בעידן הבינה המלאכותית, וכולל שבעה פרקים שעניינם המשגת המושג **מוגנות**, סוגי בינה מלאכותית, סיכונים, אתגרי הרגולציה ומנגנוני התערבות לחיזוק המוגנות. השער השני מוקדש ליישום המסגרת על קבוצות אוכלוסייה המצויות בסיכון מוגבר, ובהן ילדים ובני נוער, החברה החרדית, האזרחים הערבים ואזרחים ותיקים. עבור כל אחת מהקבוצות ממופים דפוסי הפגיעות הייחודיים ומוצעות המלצות למדיניות, לרגולציה, לחינוך ולעיצוב אחראי של טכנולוגיות. בכך הדיון

<sup>7</sup> דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן

בספר חורג מסוגיות של אבטחת מידע או פרטיות, ומציג תפיסה אינטגרטיבית של מדיניות ציבורית המבקשת להבטיח כי ההתפתחות המואצת של הבינה המלאכותית תלווה בהגנה על זכויות האדם, בצמצום פערים חברתיים ובחיזוק אחריותם של מוסדות המדינה, ארגונים וחברות הטכנולוגיה.

הספר נושא תרומה חשובה לשיח על מדיניות חברתית בעידן הבינה המלאכותית, שכן הוא מציע מסגרת מושגית וכלי מדיניות להתמודדות עם מצבי פגיעות חדשים הנוצרים במפגש בין טכנולוגיה, חברה ומוסדות. חשיבותו לקוראי **ביטחון סוציאלי** נעוצה במיוחד בדגש שהוא שם על הגנה על אוכלוסיות פגיעות, על צמצום אי-שוויון ועל עיצוב מדיניות ציבורית המבקשת להבטיח כי ההתפתחות הטכנולוגית תשרת את ערכי הרווחה, השוויון והצדק החברתי.

## **Social Work in Mental Health Settings: International Perspectives on Practice**

Sarah Vicary, Gavin Davidson, Pearse McCusker,  
& Kevin Stone (Eds.)

Bristol University Press, 2026. 277 pages

ספר זה מציע מבט השוואתי מפרספקטיבה בין-לאומית על העבודה הסוציאלית בשירותי בריאות הנפש, ומבקש למלא חסר בספרות באמצעות בחינת האופן שבו הקשרים חברתיים, תרבותיים, פוליטיים ומשפטיים מעצבים תחום מקצועי זה במדינות שונות. באמצעות שילוב בין פרקים המוקדשים למדינות שונות לבין דיון בסוגיות רוחביות הספר מדגיש כי אף שעבודתם של עובדים סוציאליים בבריאות הנפש מושפעת מההקשר המקומי שהם פועלים בו, ניתן לזהות בה גם מאפיינים ועקרונות מקצועיים משותפים, ובהם קידום זכויות, השתלבות בקהילה, שותפות עם מקבלי השירות והתמודדות עם מתחים בין מדיניות, חקיקה ופרקטיקה מקצועית.

הספר נחלק לשני חלקים. בחלקו הראשון 15 פרקים המוקדשים למדינות שונות - ברזיל, סין, אנגליה, יוון, איטליה, רוסיה ואחרות - והם מתארים את עבודת העובדים הסוציאליים בתחום בריאות הנפש בכל מדינה. חלק זה כולל גם פרק על ישראל שכתבו איילת גור וטלי-נוי הינדי, ומציג ניתוח רב-רובדי של שירותי בריאות הנפש בישראל: החל במדיניות ובחקיקה, עבור דרך ארגון השירותים ותפקידם של העובדים הסוציאליים, וכלה באתגרים העכשוויים של יישום גישה מבוססת זכויות, שיקום בקהילה ושיתוף מקבלי השירות.

חלקו השני של הספר מוקדש לסוגיות רוחביות בתחום, ובהן תפקיד המשפט בעבודה הסוציאלית בבריאות הנפש, השפעתם של סכסוכים פוליטיים על הפרקטיקה, מיינדפולנס, משמעות השימוש במושג **שורדים** (psychiatric survivors) והשפעתו על תפיסת זהותם ומעמדם של מקבלי השירות, וכן התמודדות עם פגיעה עצמית.

עבור קוראי **ביטחון סוציאלי** הספר נושא תרומה חשובה לדיון במדיניות רווחה בהקשר של מדיניות ושירותי בריאות הנפש. מעבר להצגת מגוון רחב של הקשרים בין-לאומיים הספר ממחיש את האופן שבו מדיניות ציבורית, חקיקה וארגון השירותים מעצבים את עבודתם של עובדים סוציאליים ואת מימוש זכויותיהם של אנשים המתמודדים עם מצוקה או מגבלה נפשית. בכך הוא מספק נקודת מבט רחבה ועדכנית של האתגרים והאפשרויות העומדים בפני מערכות בריאות הנפש בכלל, ושל מקומה של העבודה הסוציאלית בקידום שירותים קהילתיים מבוססי זכויות והכלה חברתית בפרט.

## Is Ageism Universal?

Liat Ayalon & Clemens Tesch-Römer

Cambridge University Press, 2026. 90 pages

ספרם החדש של פרופ' ליאת איילון מאוניברסיטת בר-אילן ופרופ' קלמנס טש-רומר מהמרכז הגרמני לגרונטולוגיה עוסק באחת מסוגיות היסוד של הזדקנות ומדיניות חברתית – גילנות (ageism) – ומבקש לברר אם מדובר בתופעה אוניברסלית. המחברים מגדירים גילנות כמכלול של סטראוטיפים, דעות קדומות והפליה המבוססים על גיל, ומציעים בחינה רחבה של התופעה לאורך מהלך החיים, במגוון מסגרות חברתיות ובתרבויות שונות. הטענה המרכזית של הספר היא כי אף שגילנות היא תופעה אוניברסלית, הרי ביטוייה, עוצמתה והשלכותיה משתנים בהתאם להקשרים חברתיים, תרבותיים, מוסדיים והיסטוריים. מכאן נובעת גם הטענה כי ההתמודדות עם גילנות מחייבת רגישות להקשר, ואינה יכולה להסתמך על פתרון אחיד לכל החברות והאוכלוסיות.

בספר שישה פרקים. לאחר הצגת המושגים המרכזיים של גילנות ואוניברסליות הוא בוחן את ביטויי הגילנות לאורך מעגל החיים, במקומות עבודה, במערכות בריאות ורווחה ובהקשרים בין-תרבותיים והיסטוריים. בהמשך נדונים המנגנונים התאורטיים המסבירים את התפתחותה של גילנות, והספר נחתם בדיון בהשלכותיה על מדיניות ציבורית ובדרכי התערבות לצמצומה. תרומה מרכזית של הספר היא השילוב בין ניתוחים ברמת הפרט, הארגון והחברה, ובהדגשת יחסי הגומלין בין עמדות גילניות, הסדרים מוסדיים ומדיניות ציבורית.

לקוראי **ביטחון סוציאלי** הספר מציע מסגרת מושגית ועדכנית להבנת גילנות כתופעה חברתית וכאתגר למדיניות ציבורית, ולא רק כתופעה בין-אישית. הדיון בקשר שבין עמדות גילניות, מערכות בריאות ורווחה, זכויות אדם ומדיניות ציבורית הופך את הספר לרלוונטי במיוחד לנוכח הזדקנות האוכלוסייה והצורך בעיצוב שירותים ומדיניות המקדמים שוויון, השתתפות חברתית ומניעת הפליה על בסיס גיל.